

Галич О.А.,
доктор філологічних наук,
Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка

ДИТЯЧА ТВОРЧІСТЬ ОЛЕКСАНДРА ДОЛЖЕНКА

Олександр Георгійович Долженко народився 3 грудня 1952 року в місті Алчевську Луганської області. Середню освіту здобув у СШ № 10, яку закінчив 1970 року. Згодом навчався в Луганському радіотехнічному училищі № 44, де отримав кваліфікацію „механік радіоапаратури”. Певний час був студентом філологічного факультету Луганського педагогічного інституту імені Т.Г. Шевченка. Його трудова біографія розпочалася на алчевському заводі „Кратон”, де Олександр Долженко пропрацював двадцять років (1975 – 1995), останні роки він працює на ОАО „Алчевськкокс”.

Любов до літератури виявилась у нього вже в дитячі роки і це позначилося на формуванні його світогляду. З дванадцятилітнього віку Олександр Долженко пише вірші. Згодом він створює перше творче об'єднання в м. Алчевську, до якого входять юнаки та дівчата, люди старших поколінь, яких вабить робота над словом. Окремі з них згодом видають власні книжки, відредаговані їхнім учителем Олександром Долженком. Це поетичні збірки В. Кравченка, Г. Каплуна, Г. Тарабана, С. Гавриша та ін. Завдяки зусиллям Долженка в Алчевську видаються російськомовний, а згодом і україномовний літературно-художні журнали.

Олександр Георгійович є членом Національної Спілки письменників України. Йому присуджені обласні літературні премії імені О. С. Пушкіна та Т. Г. Шевченка, він є Лауреатом обласної літературознавчої премії імені В. Г. Белінського. Олександр Долженко нагороджений почесними грамотами обласного управління культури та обласної організації Національної спілки письменників України.

Після відкриття в Луганському національному педагогічному університеті спеціальності „Літературна творчість”, О.Г. Долженко вступає на неї, бажаючи отримати фахову освіту з літературної творчості: 2007 року він успішно складає державні екзамени й стає бакалавром літературної творчості. Того ж року він вступає до магістратури на спеціальність „Літературна творчість”. 25 червня 2008 року письменник став магістром літературної творчості, закінчивши Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (саме таку назву носить найстаріший вищий навчальний заклад сходу України з квітня 2008 року).

Перша книжка письменника вийшла друком у видавництві „Донбас” (Донецьк, 1989). Її назва – „Поетичний календар: вірші, новели” свідчить, що Олександр Долженко зібрав під однією обкладинкою поетичні і прозові тексти, написані ним протягом тривалого часу.

Олександр Довженку належать також збірки віршів „Раздумье над строкой” (1991), „Музыка моей жизни” (1996), „Мелодии весны” (2000), тріллер „Суд восковых фигур” (2001), детективно-фантастична повість „Серебряный паук” (2001), казкова драматична поема „Почему скрипит снег” (2002), оповідання „Тайна резиновой перчатки” (2003) та „Призрак тихого переулка” (2003), дослідження міського фольклору „Вечернее привидение Алчевска” (2006) тощо.

Прозові твори Олександра Довженка близькі для дитячої аудиторії, вони ніби продовжують започатковану ним тематичну традицію – писати про природу. За жанром у нього переважають новели та оповідання, трапляються нариси та казки. Героями їх здебільшого є представники флори і фауни рідних місць письменника.

Перший прозовий цикл названо “Оповідання про цікаві випадки з життя тварин”. Однак змістове наповнення цих творів, що супроводжується несподіваним поворотом сюжету, неочікуваною розв’язкою свідчить про тяжіння цих творів до жанру новели.

Цікаво, що багато прозових творів Олександра Довженка мають наприкінці примітку такого змісту: “Цю розповідь я дуже давно десь прочитав або почув як бувальщину і переповів її на свій манір” [Див.: 1, 21, 24, 26, 28 тощо]. Цим самим автор іде на певну містифікацію, переконуючи читача, що його функція в створенні низки прозових текстів є значно меншою, ніж це ми маємо насправді.

Кожен із чотирьох творів з життя тварин містить історію, пов’язану з конкретною живою істотою зі світу братів наших менших: горобцем незвичайного зафарбування (“Білий горобець”), легкокрилою ластівкою (“Крилата подруга”), розумною білкою (“Кмітлива білочка”), родиною борсуків (“Борсукова галявина”).

Безіменний ліричний герой цих новел (а всі вони надзвичайно ліричні, а тому інакше героя назвати не можна!) постає як людина, що любить рідний край, його природу, добре знається на особливостях флори та фауни, а головне – вміє уважно спостерігати, вдивляючись у світ природи. І автор ці спостереження втілює в яскраві, образні картини, як от, наприклад, початок твору “Білий горобець”: “Недалеко від мого вікна росте старий гілчастий та крилатий клен. На одній із гілок цього гарного дерева була кимось прикріплена шпаківня. Ще на початку весни я спостерігав через вікно цікаву картину боротьби між двома горобцями і шпаком за право володіння цим житлом. Можливо, тому, що шпак не мав пари, а горобець був із горобчихою, шпак покинув шпаківню, залишивши їм цей пташиний будиночок.

З тих пір я час від часу спостерігав за горобиним сімейством” [1, 18].

По суті, такий ліричний початок є своєрідною експозицією твору, що поступово переходить у його зав’язку. У даному випадку таким епізодом є поява в горобиній родині малих пташенят: “Через деякий час із шпаківні роздалося слабке пищання горобенят, сповіщаючи усе навколо про поповнення а гороб’ячій сім’ї” [1, 18].

Цікаво, що новела Олександра Долженка будується нетрадиційно, стрімкому розвитку подій передують специфічна, майже енциклопедична довідка про горобців: “Відомо, що горобчиха відкладає від 4 до 8 яєць. І лише після того, як відкладе останнє, починає їх висиджувати. Пташенята у горобців з’являються на 11 або 14 день голими, сліпими й безпорадними. Постійна температура тіла встановлюється лише через кілька днів після їх народження. Батьки годують пташенят переважно комахами й личинками. З ранку до вечора невтомно збирають вони поживу для горобенят, приносячи її до гнізда впродовж дня приблизно десь 300 разів.

Через 12-18 днів пташенята підростають, покриваючись пір’ям, і згодом починають вчитися літати” [1, 18].

До того ж, ця довідка розбита на дві частини. Автор ніби переходить до розвитку дії, а фактично завершує зав’язку: “Прийшла пора вилітати з гнізда і нашим горобенят. Горобець і горобчиха, сидячи у своїй шпаківні, щось довго цвірінькали і щебетали своїм малятам: мабуть давали поради, як треба поводити їм за межами гнізда. І ось четверо жовторотих горобенят-малят випурхнули із шпаківні, чинно і несміливо усілись рядочком на одній із гілок клена, з цікавістю розглядаючи усе навколо.

Коли я побачив цей випадок, то спочатку не повірив своїм очам, тому що між звичайними сіренькими горобчиками сиділо абсолютно біле пташеня, пір’їни якого блищали як сніг на сонці” [1, с. 18].

Далі Олександр Долженко знову повертається до довідки про цю пташку: “Дивлячись на біле пташеня, я пригадав, що на Україні розповсюджено 2 види горобців: домовий і польовий. Проте білі горобці в природі велика рідкість для будь-якого виду, тому що вони мають визначене фарбування. У самця домового горобця верхня частина голови сіра, горло й грудці – чорні. Пір’я на тільці сіреньке, а крила і хвіст мають коричневе забарвлення. Крім того, на їхніх крилах є світло-коричневі гачкоподібні смуги. Самки ж домового горобця – буро-сірі. Польовий горобець відрізняється від домового трохи меншим розміром. Ці два види птахів мають подібне фарбування: сірий колір знизу, а поверх коричневий. Але білий горобець – настільки незвичайне явище природи, що не може не викликати при зустрічі з ним здивування, а в розповідях недовіру” [1, 18].

І лише після цього в новелі спочатку поволі, а далі все швидше і швидше розгортається розвиток дії, пов’язаний з спостереженням безіменного героя за незвичайною пташиною, що ще декілька разів перекликаються довідками про цей пташиний вид: “Зацікавившись білим горобцем, я знайшов книжку про цих птахів, і довідався, що у СНД живе 10 видів горобців. Серед них зустрічаються і рідкісні види, так як: монгольський, афганський, саксаульський і рідний горобець...

У світі існує кілька видів горобців, і всі вони то сірі, то руді, то коричнево-сірі. Ось тільки білі горобці – надзвичайно рідке явище природи” [1, 19].

Кульмінацією твору є епізод, в якому білий горобець, рятуючи своїх звичайних сородичів, вступає в битву з котом і стає в ній переможцем. Після

цього настає розв'язка. Інші горобці, які досі відганяли від себе білу пташку, прийняли її до своєї зграї: “Білоперому горобцеві вже не треба було перечікувати, поки його сіро пері побратими наласуються моїми дарунками, бо він їв з ними з однієї годівнички. Своєю поведінкою горобці ніби давали зрозуміти йому, що хоча він і білоперий, одначе своя, рідна пташинка!

І коли знову прийшла весна, біляк-горобець досить легко знайшов свою обраницю. І сидючи з нею на гілці розквітлої і оповитої п'янким ароматом черемхи, кущ якої ріс недалеко від клена, він весело й натхненно співав їй свої любовні серенади під моїм розчиненим вікном” [1, 21].

Наступні три новели мають схожу будову, хіба що енциклопедичні довідки в них про птахів і тварин зведені до мінімуму, та в другому творі “Крилата подруга” значно більшою є експозиція, що займає половину новели. По суті, це самостійний пейзажний етюд, у якому ліричний герой милується красою лук, що розкинулися поблизу невеличкої річки.

Три твори – “Зірчаста красуня тихих водойм”, “Перша посмішка весни”, “Квіти осені” – становлять цикл, який уміщено в книжці “Рідна природа моя, українська”. Перший з цих творів описує літню квітку, яку можна побачити на лісових озерах і річках – лілію: “У народі її називають білою водяною лілією. Здалеку ця квітка схожа на гарну корону водяного царя, яка граціозно погойдується на поверхні води під легким вітерцем, величаво сяючи під сонцем то сріблясто-білими, то попелясто-сталевими довгасто-овальними пелюстками, що мають перлинно-перламутровий відтінок” [1, 29].

Краса цієї дивовижної квітки передається через бачення ліричного героя, що милується її незрівнянністю, для якого вона ніби доторк до багатючих скарбів усної народної творчості: “Я дивлюся на вражаючу квітку білого латаття, яке схоже на дивну ювелірну прикрасу тихих вод, і мені здається, що я доторкаюся до чудової казки, що розповідає про життя рідної природи. Ця чудова квітка, ніби пелюсткова водяна зірка, вражає своєю красою, як загадковий витвір природи, що хвилює уяву людей своєю таємничістю і бентежить серця своєю витонченою зовнішністю. Лагідне вранішнє сонце ніжно рум'янить бірюзову гладь затишного озера, на поверхні якого красується зірчаста прикраса тихих вод, що схожа на досконалий витвір мистецтва, вирізьблений з білосніжного мармуру живих пелюстків художницею природою” [1, 29].

Ліричний герой при цьому згадує народні легенди й перекази, що присвячені цій чудовій водній рослині: “У давніх римлян ця квітка символізувала собою чистоту і цнотливість, і нібито з'явилася на світ з крапель молока дружини Юпітера – богині Юнони. Тому пишним вінком із білих квітів латаття прикрашали нареченого і наречену. У давніх слов'ян латаття називалося квіткою русалок. А гнучке і плямисте змієподібне кореневище кувшинки білої вважалося видозміненим риб'ячим хвостом, що притаманний русалкам” [1, 29].

Автор наводить численні народні повір'я, що стосуються лілії, зокрема “латаття біле – це не що інше, як справжньоозвісна одолень-трава, що може

перемогти водяницю, тобто нечисту силу, що живе у воді, і може перемогти поляницю, – нечисту силу, що живе в полі” [1, 29]. Він згадує, що рослину брали в мандри купці, посли, подорожні, “вірячи в те, що вона зуміє їх захистити від хвороб, нещастя, чаклунства і віджене будь-яку погань” [1, 29].

Кінець твору – це докладний опис квітки, автор наводить кольори й відтінки, яких вона може набувати. Він не забуває згадати, що надвечір її ніжні пелюстки закриваються, щоб на ранок “скупатися в золотавих променях сонця нового дня і порадувати світ витончено-строгою і привабливо-таємничою красою” [1, 30].

Лише з двох творів – “Польовий соловейко” та “Весільна пісня зозулі” – складається наступний цикл творів Олександра Долженка “Нариси про птахів”.

Залюблений у природу донецького краю, алчевський письменник у них відтворює художній портрет цих українських птахів – жайворонка та зозулі.

Десь приблизно третину нарису “Польовий соловейко” займає блискуче виписана пейзажна картина ранку в полі. Автор нічого не забуває, навіть найменшої дрібниці, змальовуючи казкові хвилини пробудження землі, позбавлення її від солодкого нічного сну, коли з’являються яскраві промені сонця, а легкий туман поволі здіймається в небо. Саме в цей час починає звучати пісня степового соловейка – жайворонка: “Ось він, ніби поплавець, повиснув у синій безодні безкрайнього неба, натхненно наспівуючи свою солодкозвучну пісню, за допомогою якої ніби освідчуються в любові до рідної землі. А, може, то сама земля, небо й рідне поле співають нам чудовим голосом жайворонка дивну пісню життя, майстерно написану чарівницею природою. Пісня жайворонка – тривала і голосна – може продовжуватися 5-10 хвилин. Вона розливається по всьому полю і мелодійними звуками зачаровує слухачів. Виводячи дивної краси мелодії, жайворонки швидко тріпоче крилами, залишаючись у повітрі майже на одному місці” [1, 35].

Автор нарису впевнений, що “своєю дзвінкою і життєрадісною піснею жайворонки радіє тому, що все-таки настала красуня-весна. Він урочисто прославляє життя і тепло й охоче ділиться з усім світом своєю безмірною радістю” [1, 35].

Письменник, як і в ліриці, з великою радістю ділиться своїми знаннями про цю пташку з читачем. Їх він почеркнув не лише з книжок, а й завдяки власним спостереженням за життям жайворонків. Про один із видів жайворонків – посмітюху О. Долженко пише так: “Гнізда ця птиця в’є на землі на краю сіл або в затишних місцях левад чи городів. Її красивий і приємний спів нагадує звуки сопілки, але значно поступається Божественному співу польового жайворонка” [1, 37].

Нарис “Весільна пісня зозулі” – це також твір про рідну природу. Його героїнею є пташка, яку широко знають у народі, про яку написані народні пісні, складено перекази та легенди, характерне для неї “ку-ку”, оспівано в класичних творах українських письменників. Згадаймо, хоча б, відомий дитячий вірш Павла Тичини:

А я у гай ходила
по квітку ось яку!
А там дерева – люлі.
І все отак зозулі:
„Ку-
ку!”

[2, 30].

Олександр Долженко докладно до найменших дрібниць описує в нарисі зозулю, додаючи чимало штрихів, які маловідомі, або й зовсім невідомі пересічним читачам. Починає він твір з того моменту, коли на Україну повертається з теплих країв ця легендарна пташка, що багато в чому відрізняється від інших: “Десь у кінці квітня чи на початку травня, коли від дерев і кушів починає віяти п’янкими пахощами розквітлої весни, коли стають теплими вечори, а світанки безвітряними і спокійними – серед багатоголосого пташиного хору можна почути знайоме і неквапне, розмірне і величне “ку-ку”. Від цих звуків з’являється весняний настрій і життєрадісніше, бадьоріше починає сприймати навколишній світ” [1, 38].

Експозиція твору відкриває значній кількості читачів і те, про що вони не знали, а саме: зозуля вміє щебетати: “Багатьох людей вражає те, що крім свого “ку-ку”, зозуля не вміє щебетати. Насправді ж вона вміє не лише кувати. Гуляючи якимось у маленькому лісі, я побачив, як на гілку клена сіла зозуля і прокричала своє звичне “ку-ку”. А потім почала відтворювати звуки, схожі на регіт” [1, 38]. Автор докладно пояснює, які звуки може відтворювати самка, а які самець зозулі: “Голосне і сильне кування може робити тільки самець, бо це його весільна пісня” [1, 38], а звуки, що схожі на регіт, це спів зозулі-самки.

Той факт, що зозулі підкидають власні яйця в чужі гнізда (про що є чимало народних легенд), автор докладно ілюструє власними спостереженнями, розповідаючи як зозуля з допомогою самця, який відволік увагу інших птахів очеретянок, підкинула їм у гніздо своє яйце: “Коли зозуля залишила гніздо, я обережно зазирнув до нього і побачив там два яйця очеретянки, а між ними зозулине яйце, яке звичайно важить десь біля трьох грамів і за розмірами не набагато більше від яєць горобця” [1, 38 – 39].

Далі автор ділиться своїми спостереженнями, як очеретянка висиджує поряд зі своїми яйцями яйце зозулі, яке врешті-решт на одинадцятий день з’являється зозуленя “голим і сліпим, але наділеним сильним інстинктом викидати всі предмети з гнізда” [1, 39], зокрема й яйця очеретянки, пташенята з яких мали б вилупитися лише на 13-15 день.

Олександр Долженко розповідає цікаві подробиці, як очеретянки годують підкинутого їм птаха, який боляче дзьобом б’є “подружжя очеретянок, вимагаючи від них якомога більше їжі” [1, 39].

Як і в багатьох інших творах про природу, письменник із Алчевська, наводить енциклопедичні довідки про зозуль: “Виявляється, у Європі й Азії зозуля підкладає свої яйця в гнізда 146 видів птахів” [1, 39]. Не забуває автор й Україну, наголошуючи, що в ній “зозуля відкладає яйця в гнізда 22 видам

птахів ... Саме за те, що майже всі зозулі, крім деяких видів, не в'ють гнізда і не висиджують своїх пташенят, бо яйця відкладають у чужі гнізда і турботи про харчування своїх нащадків перекладають на інших пташинок, за зозулею закріпилася в народі слава гніздового паразита, що жорстоко відмовився від своїх дітей” [1, 39 – 40].

Письменник веде мову й про ту користь, яка є людям від цих птахів: “Вона поїдає багато шкідливих комах і волосату гусінь, яку більшість птахів не їсть” [1, 40].

Закінчується нарис інформацією про відліт цієї пташки в теплі краї: “У кінці серпня або десь на початку вересня зозуля відлітає зимувати в теплі краї. Зимує зозуля в Південній Африці, у Південній Азії і на Малайському архіпелазі, щоб потім наступної весни прилетіти в рідний край і подарувати людям таку невибагливо-просту й у той же час таку незвичайно зворушливу свою весільну пісню” [1, 40].

Цикл “Замальовки про цікаві явища природи” містить два твори – “Перший сніг” і “Бабино літо”. Обидва вони відтворюють динамічні пейзажні картини, перша з яких виявляється нетривалою в часі – всього кілька годин, друга – від кількох днів до двох тижнів.

Спостережливе око Олександра Долженка відтворює феєричну картину випадіння на землю першого снігу, що почав сипатися з настанням вечірніх сутінок і припинився десь опівночі.

Автор з любов'ю малює це природне явище, використовуючи лексику в прямому й переносному значенні і при цьому, особливо добираючи влучні епітети: “Раптово пішов довгоочікуваний сніг. На початку сіро-блакитні сутінки витрусили на землю маленьку пригорщу рідко падаючих тендітно-ажурних сніжинок. Вони падали граціозно і повільно на далекій відстані одна від одної, як розсип білих айстр або ромашок” [1, 41].

Олександр Долженко вміло використовує кольористику, що відбиває падіння першого снігу: синьо-фіолетові сутінки, біло-пухнасте марево снігу, білуватий пухнасто-сивий туман вечора, іскристі білі цятки-крупинки, пухнасто-білий океан з лебедячого пуху, потоки блискотливо-білих крапок снігу, блакитнувато-білі сутінки, перший сріблясто-іскристий сніг, блакитнувате морозне повітря, синьо-блакитнувате повітря, бузково-синє небо, біло-блакитні сутінки, синьо-фіолетова ніч тощо. Тут домінують відтінки білого кольору, але коли мова йде не про сніг, а про небо, то тут виявляють себе відтінки синього кольору.

“Таємничим феноменом природи, загадкою осінньої пори, прощальною посмішкою літа, подарунком першоосіння, прикрасою осені” [1, 43], – називає Олександр Долженко природне явище бабиного літа. Він нагадує читачам його назви в інших державах: “Канадці називають його “індійським літом”, чехи – “літом павутиння”, німці – “літом бабусь”, а англійці – “маленьким літом” [1, 43].

Добираючи яскраві образні слова й вирази, малює Олександр Долженко картину бабиного літа в Україні: “У цю пору осінь ніби справляє своє новосілля і повніше та яскравіше розгортає чарівну казку щорічного

зів'янення в природі. Ніби створені якимось добрим чародійником, стоять кришталево-ясні і задумливо-спокійні теплі дні, насичені ледве помітним відтінком щемкого суму. Сонце пестить їх, як своє улюблене дитя, зігріваючи м'яким ясним світлом, роблячи квіти і фарби осені в ці дні самими яскравими і вражаючо-виразними.

І здається, сам час зупинився, замилювавшись казковою ошатністю і тихою чарівністю прекрасних і надзвичайних, але ледь смутних днів бабиного літа. Ці незабутні дні, ніби розсипані дорогоцінні камінці коштовного намиста, переливаються на сонці променистими гранями і яскравими фарбами, що іскряться. Ці неповторно чудові дні вбирають у себе всю щедрю красу і зворушливу ніжність останнього віддаляючого тепла. У ці зворушливо прекрасні дні повітря стоїть спокійне, чисте і прозоре. Ясною і світлою стає неосяжна далечінь лугових безмежних просторів, що задрімали ніжачись востаннє у зливі рясних сонячних променів. Щедрі потоки сонячного світла відтінками янтарю струменять і над скошеним полем, виблискуючи в сивих нитках шовковистого павутиння, яким заткані залишки жовтіючих жнив. Навколо розлита чутлива тиша безвітря, у якій виразно чується схожий на шепіт млосний шерхіт самотньо падаючого з гілки дерева пожовтілого листка, що повільно вальсує в повітряному танку неспішаючи падати на землю.

Ніжачись в останньому теплі і ласці, природа ніби дримає в тихому смутку перед осінніми холодами, що наближаються, дозволяючи заколисати себе ошатному святу прив'ядання. Яскравим феєрверком у карнавалі осінніх чудес спалахують світлі дні незабутнього бабиного літа, даруючи людям і природі останнє тепло як спогад про благодатну літню пору року” [1, 43 – 44].

Книжка Олександра Долженка “Рідна природо моя, українська” закінчується циклом “Казки”, що містить чотири твори (“Працьовита білочка”, “Бджола і колорадський жук”, “Листяний художник”, “Чому рипить сніг?”). Відомо, що казка – це малий епічний жанр, що містить розповідь, у якій обов'язково наявні фантастичні елементи, де птах чи звірі, комахи чи рослини говорять людськими голосами.

Казки Олександра Долженка адресовані дітям, вони мають виразний дидактичний зміст, спрямовані на виховання молодого покоління в праці. Саме про це йдеться в казці “Працьовита білочка”.

Дві головні героїні твору – репрезентують саму протилежність. Білочка показана як невтомна трудівниця, що заздалегідь готується до зими, утеплюючи своє житло, заготовлюючи запаси на зиму. Їй ніколи багато говорити, вона в постійних клопотах про себе і своїх дітей.

Протилежним типом характеру наділена Сорока. Вона літає, скрекоче, марнує час улітку, сподіваючись, що якимось воно минеться, і взимку вона зуміє вижити.

Головна ідея твору розкривається в заключному діалозі двох персонажів – білочки й сороки: “Якось білочка і сорока знову зустрілися на

тепер уже заінесеному снігом старому букові. Білочка зраділа тій зустрічі та й каже скрекотусі:

– Як добре, що ми знову з тобою зустрілися. Зараз у мене вистачає вільного часу, тож ми вільно можемо з тобою про все поговорити!

– Щось немає бажання говорити, – сумно відповіла їй сорока. – Дуже холодно та й голодно взимку. Скре-ке-ке! Не до розмов!” [1, 46].

Вкладені автором в уста білочки слова: “Краще працювитості і гірше неробства нічого немає на світі!” [1, 46], – якнайповніше відображають головну ідею твору.

У казці “Бджола і колорадський жук” Олександр Долженко прагне з’ясувати, чому бджолу люблять і поважають люди, а колорадського жука ненавидять. Уже в описах цих комах між ними помітна різниця. Бджола – працювита, колорадський жук – “жирний, гордовитий і пихатий” [1, 47], він має неприємний голос “з показним закордонним акцентом” [1, 47].

У діалозі між бджолою і колорадським жуком виявляється паразитична сутність останнього. Бджола говорить йому: “Адже тебе, нещасний колораде, у житті цікавить лише одне: як набити своє черево їжею і як побільше наплодити таких же ненажерливих нащадків, як і ти. Більше в житті ти нічого не робиш. Отож існуєш ти лише заради власного задоволення” [1, 47 – 48].

Однак жукові мало цього, він вимагає від людей ще й поваги. На що бджола йому відповіла: “Ти подивися на те, що ти приносиш людям ... Після тебе залишаються хіба що об’їдені стовбурці на картопляних кущах. Рослини після твоєї роботи гинуть, і люди залишаються без картоплі. Та за що ж їм тебе шанувати?! Ми ж, бджоли, літаючи з квітки на квітку, не приносимо загибелі рослинам. Зібраний же нами нектар перетворюється на мед і дає користь не лише нам, але й людям” [1, 48 – 49].

Наступна казка Олександра Долженка – “Листяний художник” – набагато складніша. Вона містить у своєму змісті вставну історію, яку слухають від бабусі братик і сестричка, Іванко і Тетянка.

Епізоди з життя дітей становлять обрамлення казки. Вони аж ніяк не казкові. Початок – це зав’язка твору: “Надворі вже вечоріло, коли дванадцятирічний Іванко і десятирічна Тетянка повернулися зі школи” [1, 50]. Зав’язка прямо пов’язана з погодою, про яку Олександр Долженко говорить коротко: “У цей день погода була вітряною і похмурою, накрапав дрібний холодний дощ і поривами налітав холодний вітер. Швидко опустилися похмурі сутінки і, як густе розлите чорнило, затопили сад і повиснули темно-фіолетовими ляпками над їх маленьким будиночком на краю села” [1, 50].

Діти засумували з того, що вже минуло літо й настала осінь. Щоб якось зацікавити дітей тим, що й в осінній прохолоді є своя краса, бабуся запропонувала розповісти Іванкові й Тетянці казку про листяного художника.

Казка містить у собі чисто фольклорну історію про добру дівчинку й злу мачуху, яка, “щоб позбутися нерідної дочки, пішла з нею в ліс нібито по гриби, а насправді – з тією метою, щоб завести її у лісові хащі, а самій

непомітно втекти від неї” [1, 50]. Ця історія фактично є зав’язкою вставної новели.

Зрозумівши, що самотійно вона з лісу не вийде, дівчинка сіла під маленькою берізкою й гірко заплакала. Настав вечір, почався дощ, вітер. Ніч розігнала дощ. Дівчинка продовжувала плакати, коли раптом почула лагідний голос: “Не плач, заспокойся, люба дівчинко. Я знаю, хто тебе образив: повз мене йшла твоя мачуха, рада-радесенька, що завела тебе в лісові хащі і кинула напризволяще. Дурна вона жінка, бо не знає, що саме цієї ночі ти можеш стати найщасливішою людиною у світі” [1, 51].

Як і личить у казці, до дівчини людським голосом заговорила берізка. Від неї маленька героїня дізналася: “Сьогодні саме та осіння ніч, коли люди з добрим і чуйним серцем можуть почути розмову всього, що росте й живе в лісі, бо цієї ночі сюди прийде листяний художник. Знаєш люба, я його надзвичайно поважаю і люблю. Але я всього лише дерево. Ти ж – людина. Та ще така симпатична дівчина. Листяний художник з’являється в образі красеня-юнака. Отож може бути, що ти станеш його нареченою, як що, звичайно, сподобаєшся йому. Так що не треба плакати, краще послухай про що будуть говорити між собою дерева” [1, 51].

Далі дівчинка слухала розмови дерева, береза говорила з ясенем, у їх діалог втрутилася черемха. До розмови підключився дуб, вставила слово дика слива, поскаржився деревам стрункий клен. Всі вони чекали на прихід листяного художника: “Незабаром прийде листяний художник і розмалює наші листочки своїми чарівними фарбами в ошатні кольори, а вересень подарує теплі дні. Визирне ласкаве сонечко і до нас, хай ненадовго, але усе ж таки повернеться літнє тепло і настане чарівна пора бабиного літа” [1, 52]. Скоро прийшов художник. Олександр Долженко показує дещо містичну картину його появи: “Дівчинка, що сховалася за берізкою, пильно спостерігала за тим, що відбувається навкруги. Вона з подивом побачила, як у цей момент місяць, що виглянув із темних навислих хмар, засяяв якось особливо яскраво. Він осяяв сріблясто-зеленуватими променями центр невеличкої галявини з якої від землі до неба стовпом став підійматись білий тремтячий пар-туман. З кожною миттю тремтячі струмені пару, які світилися неяскравим зеленувато-фосфоричним світлом, ставали більш рясними і непрозорими. А потім пар-туман прийняв контури людини і застиг в опуклих формах, перетворившись у небаченої краси юнака” [1, 52].

Олександр Долженко з любов’ю малює портрет листяного художника, показуючи його через сприйняття героїні: “Юнак був вдягнений в жовто-жарий одяг. На голові він мав жовтий солом’яний бриль з пурпуровою стрічкою та красивими квітами на ньому. А взутий він був у багряного кольору чобітки. Одежа юнака увібрала в себе самі яскраві і соковиті барви і відтінки осені і мала на собі жовті, жовтогарячі, рожеві, червоні, салатні, абрикосові, палеві, коричнево-руді кольори. Одежа юнака нагадувала своїми кольорами розмальоване осінніми фарбами дерево, і відтінювала його привабливість і юність. За плечима в нього була візерунчаста торбинка з

фарбами, а в руках він тримав палітру і різноманітні пензлі й пензлики” [1, 52].

Далі дівчинка спостерігає за роботою листяного художника, що по черзі став розфарбовувати листя дерев в осінні кольори. Автор показує, що свою роботу герой здійснює з натхненням: “Натхненно малює він, ретельно визолочує березові листочки, дбайливо урізноманітнюючи їх кольорове багатство відтінками лимонного і салатного, жовто-палевого, шоколадно-коричнуватого й яєчного кольорів” [1, 53].

Як і заведено в казці, розмальовані художником листочки одного дерева, швидко з’являться на інших деревах. При цьому зріст художника весь час змінювався, коли він розмальовував кущик, то ставав маленьким, коли високе дерево, то досягав його верхушки. Фантастичні вкраплення в сюжеті твору поставали органічними і звичайними.

Потім художник помітив дівчинку і суворо мовив: “Ще ніхто не наважувався за мною підглядати: ніхто вітряного і мрячного осіннього вечора не наважиться прийти до лісу” [1, 53]. Молода берізка розповіла художнику історію дівчинки, останній запропонував дівчинці стати його помічницею, а після її згоди доторкнувся до неї чарівним пензлем. І сталося диво. Олександр Долженко використовує старий фольклорний прийом, коли звичайна дівчина вмить стає принцесою: “За одну якусь мить дівчинка перетворилася в справжню принцесу в золотосяйній сукні і дивної краси черевичках” [1, 54].

Дівчина прийшла на допомогу листяному художнику, і вони до настання ранку розмалювали всі кущі та дерева. На прощання художник подарував своїй помічниці чарівне намисто і сказав, що “воно охоронить тебе від лютої мачухи і від усіх лютих людей і подій, подарує щастя і радість у твоєму житті” [1, 54].

На прощання дівчина призналася, що задивившись на такого красивого юнака, вона встигла за короткий час його покохати, на що художник мовив: “На наступний місяць ... до тебе приїде свататися хлопець із дальнього села. Він буде дуже схожий на мене. З ним ти і будеш жити щасливо. Тому що чоловік тобі дістанеться гарний і роботящий, непитущий і турботливий. І проживеш ти у достатку, захищена від нещастя і лютих людей, гарне і спокійне життя. Щасливе життя твоє, захищене від зла і бід, це і буде тобі від мене найкращим подарунком на світі” [1, 55].

Вставна історія кілька разів переривалася репліками дітей, що слухали бабусину казку та її відповідями, що уточнювали зміст вставного твору:

“– А хіба, – здивовано запитав у бабусі Іванко, – листяний художник приходять і розмальовує листики на деревах кожного місяця?”

– Звичайно, – відповіла бабуся, буває, що по кілька разів на місяць. Ось чому кольори і відтінки осінніх листків навіть впродовж одного місяця так часто змінюються” [1, 55].

Кінець обрамлення – це повчальна розв’язка твору. Під впливом бабусиної казки діти з ранку вибігли з будинку, щоб помилуватися красою

осінніх барв на деревах. Вони збирають букет із опалого листя, щоб подарувати бабусі: "... Скажемо, що від листяного художника" [1, 57].

Одним із найсуттєвіших компонентів творів для дітей Олександра Долженка є природа, змальовуючи яку, автор часто звертає увагу на найменші її деталі й порухи, відтворюючи неповторний світ української флори й фауни. Природа постає одухотвореною, наповненою звуками й барвами. Особливо важливе місце в художньому світі алчевського письменника посідає колористика. Кольори різних пір року – зими, весни, літа, осені – допомагають краще осягнути Долженкове довкілля, повніше зрозуміти природу закономірностей у ньому, розрізнити дерева і кущі, дикі трави й засіяні лани, емоційно сприйняти найменші порухи душі ліричного героя. Його творчість продовжує кращі традиції російської (О. Пушкін, Ф. Тютчев, О. Блок) й української (І. Манжура, Я. Щоголів, О. Олесь, П. Тичина) літератур.

Література

1. Долженко Олександр. Рідна природа моя українська: вірші та художня проза. – Донецьк: Донбас, 1996. – 64 с.
2. Тичина Павло. Живи, живи, красуйся: Вибрані поезії. – К.: Дніпро, 1975. – 192 с.

Анотація

В статті аналізуються произведения для детей Александра Долженко. Материалом служат его поэтические и прозаические сборники конца XX – начала XXI столетия.

Summary

In the article the works of Aleksandr Dolzhenko for children are analyzed. The sources are his poetic and prosaic collection.

Ключевые слова: детская литература, поэзия, проза, поэтика.

Key words: children literature, poetry, poetics.